Лара сумувала за часом, коли думки про те, хто вони такі, не туманили голови кістинцям із зеленої долини Панкісі.

— Ми стільки років цього не знали, певно, років сто, — говорила чи то дівчина, чи то бабуся, підбиваючи під хустку неслухняні пасма волосся. — І нащо було дізнаватись?

Чимало кістинців вважало, що вони самі винні у своїй самотності. Занадто рідко вони переправлялися на північні узгір'я, до своїх братів, поки, зрештою, не забули, що там теж живуть люди. Але ж колись і вони там жили та звідти помандрували у світ. Тепер намагалися зрозуміти, чи на добре вийшло, що вони наново відкрили інший бік гори й велике місто, яке лежить ще далі. Щодо цього погляди в долині розділились, і далеко не всі думали так, як Лара. Дехто вважав, що це в ній говорить пережите горе. Зрозуміло, що людина, яка зазнала такого болю, завжди сумуватиме за часом, коли біль ще її не торкнувся.

Були й такі, які запевняли, що ніколи не забували про північний схил. Алі, молодший Ларин двоюрідний брат, наполягав, що завжди знав, він — чеченець. Лара та люди з долини лиш поблажливо усміхалися, стверджуючи, що він не може нічого пам'ятати. Щоправда, у давніх легендах сказано, що кістинці прийшли в долину з північного боку гір, із краю чеченців, але донедавна лише одиниці бачили хоч якогось чеченця на власні очі.

— Про них розповідали всяке, які вони чудові, мужні, багаті, — говорила Лара. — А насправді відомо було лише те, що вони є, що вони мусульмани, як ми, і живуть по той бік гори, але де саме — це вже мало хто міг сказати точно. Бо мало хто в той час туди потикався,

Купить книгу на сайте kniga.biz.ua >>>

не було потреби. Тож так фактично про них нічого було сказати. Вони були для нас радше героями з казок, які розповідають дітям.

Лара, хоча мало хто в долині пережив стільки ж, як вона, і мало кому довелося зазнати стільки болю, як їй, не нарікала на долю і на лихо, яке її спіткало. Вона не носилася зі своїм горем, не шукала ні співчуття, ні втіхи. Якщо мені випадало чути в її голосі несміливі, слабкі нотки жалю, то лише тоді, коли вона розповідала про долю всієї долини Панкісі та її мешканців кістинців.

Вона сама була однією з них. Як і вони, народилася, виросла й усе життя провела в долині, схованій глибоко посеред незглибимих ущелин Кавказу.

Упродовж ста, а чи, може, двохсот років кістинці не забивали собі голови думками про те, хто вони такі, але добре знали, звідки вони в долину прийшли. Кожен знав історії, що передавали з покоління в покоління й оповідали про мандрівників, які понад двісті років тому перебралися через Кавказький перевал на його південні схили і знайшли прихисток у тутешніх грузинських князів.

Князі привітали їх приязно і — як годиться у грузинів — прийняли справді по-панськи. А потім у раптовому пориві розчулення — що під час грузинських бенкетів за щедрим столом і з келихом, повним молодого вина, трапляється доволі часто — сповістили прихідців, що коли їм у них сподобалося, то можуть залишитись у зеленій долині назавжди. Їм виділять землю під нові дворища, поля, городи й сади, а свої стада вони зможуть випасати на гірських полонинах. Прихідці перезирнулися і без слів, навіть не порадившись, вирішили, що ніде їм не буде краще. Постановили осісти в долині.

Купить книгу на сайте kniga.biz.ua >>>

Воно й не дивно, бо кращого місця у світі й зі свічкою удень не знайти! Грузинське князівство Кахеті можна назвати раєм на землі. Воно лежало у пласкій котловині, відгородженій від світу гірськими хребтами. Кавказькі вершини, що її оточували, захищали Кахеті від бур і суворих зим, а річки та струмки, які стікали зі скелястих схилів, щедро поїли тамтешні пасовища й поля. Вони ж віддячували щедрими врожаями всякого збіжжя, фруктів і овочів, соковитою рослинністю, квітами й пахучими травами, багато з яких мали лікувальну силу.

Але багатства Кахеті, хоч, може, радше легенди про те, наскільки вони незмірні та пречудові, уже століттями притягували до долини найгірших, спраглих поживи, загарбників. Із вогнем і мечем, каменя на камені не лишаючи, прокотилися через Кахеті монгольська орда Чингізхана, війська Тамерлана, армії персів і турків. Перед спокусою грабунку й викрадення грузинських жінок, славних своєю красою, не встояли навіть сусіди кахетинців, войовничі кавказькі горяни аварці й лезгини, а також розбійники з азербайджанських каганатів. А насамкінець прийшли й росіяни, володарі Півночі.

Нічим не зарадили потужні мури, рови й оборонні вежі, якими кахетинці оточували свої міста, поселення і святині. Неперервні напади та грабунки, нищачи і спустошуючи Кахеті, щоразу перетворювали його на руїну. Зрештою вони призвели цей край до такого занепаду, що місцеві князі подумали про те, щоб запросити відважних горян, які б за подаровану землю як оборонці долини захищали б її від інших загарбників. Звільнені від усіляких податків і повинностей, які були обов'язковими для пересічних підданих, вони мали відгукуватися на

Купить книгу на сайте kniga.biz.ua >>>

кожен заклик. Також і тоді, коли котромусь із грузинських царів спало б на думку вирушити у світ із військовим походом.

Довго чекати не довелося, до Кахеті з високогірних ярів почали прибувати охочі. Не лише кістинців спокусила обіцянка днів, що минатимуть у достатку та сонці.

На заклик кахетинських князів першими прибули грузинські горяни. Їм було найближче, а як родичі, вони були ще найбажанішими гостями. Найбільше кахетинці зраділи, побачивши хевсурів. Вони носили одяг, що скидався на лицарські кольчуги. До того ж, вони мали звичай прикрашати його знаками хреста. Через це, а також через їхню надзвичайну мужність і захоплення різноманітною зброєю про хевсурів казали, що вони потомки давніх лицарів, які, повертаючись із хрестового походу до Святої землі, схибили з дороги й вирішили осісти в кавказьких улоговинах.

На звістку про те, що кахетинські князі роздають горянам землю, з'їхалися охочі майже з усього світу — вірмени, азербайджанці, євреї, росіяни, греки, осетини й навіть безстрашні та дикі лезгини й аварці, що сіяли страх на всьому Кавказі.

Приїхали й чеченці, сусіди кахетинців із північного боку гір, із глибоких ущелин річки Аргуні. Тамтешнє життя на відлюдді й лише серед своїх, може, і давало відчуття безпеки, але не було легким. Гірські бездоріжжя оберігали чеченців від ворогів, а додатковим захистом слугували кам'яні вежі, які вони зводили на узгір'ях. Із них вони могли не лише заздалегідь помітити наближення небезпеки, а й сховатися за їхніми оборонними мурами. Маючи запаси води та їжі, вони захищалися так довго,

Купить книгу на сайте kniga.biz.ua >>>

аж поки розбитий і зневірений нападник не сповіщав про відступ. Але після відступу ворогів безпечне й позбавлене страху повсякдення серед кавказьких вершин не набувало барв, енергії та смаку, і не надто нагадувало щасливу країну. Особливо під час суворих зим, коли снігові замети перекривали перевали, а сильні морози сковували річку Аргуні й гірські струмки, перетворюючи їхні води на льодові фігури — драконів і палаци з давніх казок. Життя вимагало безперервних зусиль і жертв, зводилося до постійної боротьби за виживання, у якій нагородою за перемогу була лише можливість стати до наступної битви. Тож не дивно, що на звістку про запрошення кахетинських князів, полишаючи мозольну працю, вони радо вирушили в мандрівку на південну сторону Кавказу. Їх тішила думка про великі зміни.

Запрошення надійшло дуже вчасно, бо з північного Кавказу до чеченських аулів прийшла війна, кривава, безжалісна і, як видавалося, нескінченна. Росія, північне царство, уже проковтнула Грузію, а облаштувавшись на південних схилах Кавказу, вирішила підкорити й північні узгір'я. Частина чеченців приєдналася до повстанців, які вирішили не пускати росіян на Кавказ, а утворити в горах власну державу, якою б керували і в якій жили б згідно з Кораном, священною книгою мусульман. Інші вибрали втечу і від каральних походів росіян та вогню війни — що, як виявилося, тривала півстоліття — і від суворих прав та порядків, які впровадили в горах повстанці.

До сонячної і комфортної Кахеті, яку уже захопили росіяни, а отже, спокійної, чеченців вело ще й бажання збагатитися, піднятися над іншими, звільнитися від обмежувальних пут спільноти або принаймні їх послабити.

Купить книгу на сайте kniga.biz.ua >>>

Адже право, що діяло в горах і передавалося з покоління в покоління, веліло порівну ділитися пасовищами, водопоями і навіть власним стадом, щоб ні в кого не було більше, ніж в інших, а спільнота не виродилась у підданство, визиск і тиранію. Про це дбали військові старійшини. Якщо бачили, що хтось із членів спільноти добивається надмірного, на їхню думку, багатства, вони скликали спеціальну нараду, відбирали у багача надлишок майна й ділили його між рештою, кожному за потребою.

Ті, хто хотів мати більше, більше, ніж інші, а може навіть більше, ніж потребували, їхали до Кахеті, де ніхто їм цього і не забороняв, і не засуджував за це. У зеленій розлогій долині вони могли мати стільки, скільки хотіли. Ніхто їм не закидав слабкості чи схильності до вигод та розкоші, ніхто не рахував майна й не вимагав ним ділитися. Навпаки, їхнє багатство викликало захоплення, а якщо ще й заздрість, то й вона була причиною для задоволення як доказ досягнутого успіху.

Були й такі, які втікали через гори не за тим, щоб зробити своє життя простішим і кращим, а щоб його зберегти. Вони мандрували на південні схили, уникаючи помсти, у якій заприсяглися сусіди, земляки, а нерідко навіть рідні. За законом, що діє в горах, пролиття чужої крові можна було відкупити лише власною, а за злочин, який скоїв один, відповідали всі. За смерть розплачувалися смертю, а помста була святим обов'язком синів, братів і рідних жертви. Невиконання цієї настанови накликало ганьбу на весь рід, на цілі століття виставляючи його на посміх.

Купить книгу на сайте kniga.biz.ua >>>

Кістинцями назвали прихідців місцеві, кахетинські корінні жителі, грузини. Вони ніби не могли правильно вимовити назви, яку на означення себе вживали чеченці з ущелин із верхньої течії Аргуні, які приїхали до Кахеті, щоб оселитися в ній назавжди.

Вони казали на себе кей-їстхой, що чеченською мовою означало «люди з країни біля брами». Ні Лара, ні Омар, її ровесник і друг, ні тим паче її двоюрідний брат Алі, наймолодший із них, не могли пояснити, яку браму мали на увазі їхні предки, вибираючи саме таку назву для свого тайпу — спільноти, поєднаної не так кровними узами, як фактом проживання на тій самій території, зазвичай на узгір'ях чи біля підніжжя якоїсь гори.

Омар вірив, що назва тайпу відсилала до піднебесної місцевості, де простягалася країна кей-їстхоїв, біля самих воріт неба. Вище, над їхніми домівками й пасовищами, здіймалися вже тільки скелясті, непідкорені та спрямовані до зірок верхівки Кавказу. Лара кивала головою і переконувала, що в назві йшлося радше про близькість до Кахеті, розташованої одразу за кавказькими вершинами, на південному передгір'ї. З-поміж усіх чеченських спільнот із північних схилів Кавказу аули кей-їстхоїв лежали найближче до Грузії. Саме звідси й походить «брама» в назві спільноти. А грузини, століттями живучи по сусідству з кей-їстхоями, назви яких вони не могли правильно вимовити, прозвали їх просто кістинцями.

Під нові домівки грузинські князі виділили прихідцям затиснену поміж гір долину Панкісі, десять кілометрів завдовжки, п'ять завширшки та перетяту вздовж річкою Алазані, що стікає зі схилів Кавказу, підживлювана водами талих снігів і льодовиків.

Купить книгу на сайте kniga.biz.ua >>>

Кістинці не були тут першими поселенцями. До них у долині жили грузинські горяни, яким правителі Кахеті подарували землі на знак подяки за вірну й доблесну військову службу. Грузини будували свої села на лівому березі річки. Тож чеченські прихідці розмістилися на правому.

На новому місці, серед нових сусідів вони не почувалися чужими. Грузинських горян знали багато століть. Жили через межу, з іншого боку гір. Не раз вони воювали поміж собою, але частіше жили мирно, навідувались одні до одних у гості, товаришували, вважали своїми. Траплялося, що приймали до своїх родів і племен — чеченці грузинів, а грузини чеченців, і навіть одружувалися між собою. Укладали побратимства, разом святкували весілля та відпроваджували в останню путь. Мали навіть тих самих богів, яким схоже віддавали шану.

Це не змінилось і тоді, коли до кавказьких ущелин дісталося християнство з мусульманством, а грузини з півдня прийняли перше, тоді як чеченці з півночі — друге. Вони далі не бачили одні в одних ворогів. Молилися вже інакше і в окремих святинях, але зберегли схожі звичаї та любов до бенкетів, тих самих страв і вина. Залишилися вірними й багатьом давнім, спільним віруванням, які тепер приховували від чужих, не бажаючи виглядати язичниками й варварами.

У своїх ущелинах, високо в горах, вони далі відзначали давні свята й ходили в паломництва до святих місць, вшановували божества вогню та природи, приносили їм жертви, вірячи в їхню силу і просячи їх про опіку. Вони не бачили нічого дивного й у тому, що як бажані гості

Купить книгу на сайте kniga.biz.ua >>>

брали участь у службах, що відправляли у храмах обох віровизнань.

За кавказькою легендою, вони навіть походили від одного, спільного предка Тоґарми — нащадка Яфета і Ноя — який, рятуючись від потопу, збудував ковчег і дістався ним до гори Арарат. Біблійна оповідка говорить про Яфета, одного із трьох синів Ноя, батька всіх народів Півночі.

У новій долині вони жили як у Бога за дверима, серед добрих сусідів і прихильної природи. Так само, як колись у своїх аргунських ущелинах, займалися скотарством, а часом ішли в гори, щоб у непрохідних лісах полювати на дику звірину.

До рільництва вони ставилися зневажливо, вважаючи порпання в землі чимось мерзенним, не гідним чоловіка, якому надано роль героя, воїна й переможця, у найгіршому разі — мученика. Роботу на землі вони залишали своїм жінкам і мало минути чимало років та багато чого статися, перед тим як вони почали змінювати думку щодо цього. Але навіть сьогодні на полях у Панкіській долині частіше видно жінок-кістинок, тоді як їхні чоловіки надають перевагу бджільництву й виноградарству.

Нове життя в новому місці так сильно нагадувало те давнє, що кістинці помалу забували, що вони не завжди жили в долині. Переїзд небагато змінив у їхньому житті, а оскільки він не вимагав ніяких жертв, то вони швидко про нього забули, як забули про все, що було до нього. Стиралася пам'ять, зате вони дедалі більше вростали в долину, вважаючи саме її своїм домом і найвідповіднішим місцем на землі.

Купить книгу на сайте kniga.biz.ua >>>

Зайняті новим життям кістинці з південних схилів Кавказу все рідше переправлялися на північні узгір'я, вони перестали навідувати своїх братів-чеченців. Натомість гірські хребти, що відокремлюють чеченські ущелини від грузинської Кахеті й долини Панкісі, ніби більшали, нашаровувалися, розросталися. Дорога здавалася надто далекою, надто важкою, щось постійно заважало поїхати. Віднаджували їх від цього й росіяни, які захопили Кавказ та землі на північ і на південь від нього. Як нові правителі Кахеті й усієї Грузії вони відбивали в місцевих жителів бажання зайвий раз подорожувати, множили перешкоди й заборони, вважаючи, що чим менше кістинці знатимуть про життя поза долиною, тим менше створюватимуть проблем. Знерухомілі, прив'язані до землі вони не повинні навіть знати, що їх поневолили.

Розділені із земляками чеченцями, живучи серед грузинів, кістинці ставали все більш грузинськими. Вони вивчили грузинську мову, грузинські звичаї, які багато з них перейняли як власні. Вони віддавали своїх дітей до грузинських шкіл, де ті вчили грузинську історію, дізнавалися про грузинських царів, героїв, пророків. Деякі кістинці навіть перейняли від грузинів християнську віру. Одні від щирого переконання, інші заради спокою. Ще інші перейшли на нове віровизнання у результаті підступу російських солдатів і християнських священиків, які одного дня без пояснень загнали кістинців до річки Алазані та в її водах, не питаючи нічиєї думки, охрестили й дали християнські імена.

Кістинці взяли грузинські прізвища, отримали грузинське громадянство та паспорти. Вони там міцно

Купить книгу на сайте kniga.biz.ua >>>